

СОЦІАЛЬНО- ТРУДОВІ ПРОБЛЕМИ

УДК 338.24.01

А.О. СИГАЙОВ,
д.е.н., професор, Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут»,
О.В. ШИНКАРЮК,
к.е.н., докторант, НДЕІ Мінекономрозвитку та торгівлі України

Еволюція поглядів на соціально- економічну сутність людського розвитку

На основі узагальнення еволюції поглядів у суспільних науках визначена соціально-економічна сутність людського розвитку як сукупності процесів зростання людських можливостей в інтересах людини і власними силами людини, які забезпечуються політичними свободами та громадянськими правами людини, суспільною повагою до особистості, здоровим довкіллям. Автори дійшли висновку, що в сучасних умовах основною метою людського розвитку є стаке зростання якості життя населення кожного регіону України та держави в цілому.

Ключові слова: благо, багатство, бідність, робоча сила, цілісна праця, людські ресурси, людські потреби, здоров'я, освіта, безпека, правосуддя.

А.А. СИГАЙОВ,
д.э.н., профессор, Национальный технический университет Украины «Киевский политехнический институт»,
А.В. ШИНКАРЮК,
к.э.н., докторант, НИЭИ Минэкономразвития и торговли Украины

Еволюція взглядов на соціально- економічну суть людського розвитку

Соціально-економічна суть людського розвитку була визначена як сукупність процесів зростання людських можливостей в інтересах людини і власними силами людини, які забезпечуються політичними свободами та громадянськими правами людини, суспільною повагою до особистості, здоровим довкіллям. Автори дійшли висновку, що в сучасних умовах основною метою людського розвитку є стаке зростання якості життя населення кожного регіону України та держави в цілому.

Ключевые слова: благо, богатство, бедность, рабочая сила, целостная работа, человеческие ресурсы, человеческие потребности, здоровье, образование, безопасность, правосудие.

A. SIGAYOV,
D.Sc., professor, National Technical University of Ukraine «Kyiv Polytechnic Institute»,
O. SHINKARYUK,

Ph.D., doctoral candidate, Economic Research Institute, Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine

The evolution of the socio-economic essence human Development

Socio-economic essence of human development has been identified in the article as aggregate of processes of growth of human opportunities for the benefit a person and his own forces, which were provided political freedom and civil rights, public respect for a person, healthy environment on basis of generalization of the evolution of views in the social sciences. The authors concluded that the main purpose of human development was constant improvement in the quality of life of the population in each region of Ukraine and the state in general in modern conditions.

Keywords: benefit, wealth, poverty, labor force, integrated labor, human resources, human needs, health, education, security, justice.

Постановка проблеми. Концепція людського розвитку втілює найкращі здобутки наукової думки, яка протягом тисячоліть плекала гуманістичну складову цивілізаційного руху. Взаємозв'язок економічного зростання і людського розвитку традиційно був однією з ключових проблем філософських, економічних та соціологічних наукових досліджень.

У сучасних умовах виживання українського народу та держави в цілому формування науково-методичного забезпечення розробки Національної та Регіональних програм людського розвитку (в межах адміністративно-територіального устрою цілісної України) вимагає ретельного розгляду та переосмислення діалектики уявлень щодо гармонізації процесів економічного зростання та соціального прогресу.

Що доцільно включити в методологічні основи формування Національної та Регіональних програм людського розвитку? В порядку постановки вирішення проблеми це можуть бути концептуальні положення: праці та трудового потенціалу; «занятості населення»; людського потенціалу; людського капіталу; «базових потреб» тощо.

На нашу думку, цьому буде сприяти гносеологічний аналіз еволюції поглядів на роль та місце людини в соціально-економічному розвитку як стрижень цивілізаційного процесу. Визначення соціально-економічної сутності людського розвитку стає базою перебудови соціально-економічних відносин в українському суспільстві від олігархічно-кланового укладу та корупційно-партійного режиму діяльності органів державної влади різних рівнів управління національним господарством до вільного, демократичного, громадянського суспільства з генетично обумовленими складовими системи національних цінностей.

Метою статті є розгляд основних етапів становлення й узагальнення наукових поглядів на соціально-економічну сутність людського розвитку класичною та сучасною економічною думкою та соціологією.

Отримані результати можна буде використовувати для розробки цілісної соціально-економічної політики держави, системи показників, індикаторів та соціальних стандартів, норм і нормативів людського розвитку, механізмів його стимулювання, а також визначення функцій держави і регіонів, складових і методів механізму державного регулювання людського розвитку в Україні.

Виклад основного матеріалу. Вже стародавні мислителі стверджували, що людина мусить розглядатися не лише як засіб збільшення виробництва, а й як найважливіша мета розвитку.

Аристотель (384–322 роки до н.е.) вважав, що «багатство – це явно не те благо, до якого ми прагнемо, оскільки воно всього лише корисне для досягнення чогось більшого», і підкреслював необхідність відрізнити «хороше політичне рішення від поганого» з погляду того, чи сприяє воно добробуту людей [1, с. 381]. Такий підхід був досить поширений у працях великих греків.

Більш ніж через два тисячоліття після Аристотеля засновник німецької класичної філософії І. Кант вказував: «...дій так, щоб ти завжди ставився до людей і у своїй особі, і в особі будь-кого іншого як до мети, і ніколи б не ставився до них лише як до засобу» [2, с. 270].

Подібні думки висловлювали і засновники кількісної економіки – В. Петті (1623–1687), А. Кетле (1796–1874),

А. Лавуазьє (1743–1749), а також представники класичної політекономії – А. Сміт (1723–1790), Т.Р. Мальтус (1766–1834), Д. Рікардо (1772–1823), Д.С. Мілль (1806–1873).

В. Петті першим висловив ідею про те, що люди з їхніми виробничими здібностями також являють собою багатство. На його погляд, «вбачається доцільним те, що ми зevamo багатством, майном чи запасом країни, і що є результатом попередньої чи минулої праці, не вважати чимось відмінним від живих діючих сил, а оцінювати однаково» [3, с. 82].

А. Сміт, представник класичної політекономії, один із найпалкіших прихильників вільного підприємництва і приватної ініціативи, розвинув теорію бідності, не вичерпуючи її вимірювання тільки підрахунком спожитих калорій, а поширивши і на соціальне самопочуття людей: «Прогресуючий стан суспільства означає в дійсності радість і достаток для всіх його класів» [4, с. 430]. Оцінюючи роль людини в суспільному прогресі, А. Сміт вважав її не лише джерелом, а й частиною суспільного багатства.

У своїй головній праці «Дослідження про природу і причини багатства народів» він писав, що вирішальне значення у виробництві багатства належить саме працівникові, його навичкам та здібностям: «Зростання продуктивності корисної праці залежить передусім від підвищення вправності та вміння працівника, а потім від покращення машин та інструментів, за допомогою яких він працює» [4, с. 490].

Водночас він зазначав, що зростання продуктивності праці внаслідок її поділу зумовлюється також збереженням часу, який раніше витрачався у процесі переходу від одного виду праці до іншого, та підвищенням майстерності працівника. Вирішальним фактором зростання багатства й загального добробуту А. Сміт вважав саме поділ праці, який забезпечує величезне збільшення продуктивності всіх занять і мистецтв.

Визначаючи суть основного капіталу суспільства, А. Сміт зазначав, що він на рівних складається не лише з машин, споруд та землі, а також «із набутих корисних здібностей усіх громадян чи членів суспільства... Набуття таких здібностей, враховуючи також утримання їхнього власника протягом часу виховання, навчання чи учнівства, завжди потребує дійсних витрат, які являють собою основний капітал, що реалізується в його особі» [4, с. 208].

Віднесення А. Смітом людського капіталу до основного логічно випливає з того, що капітал у нього – це виготовлені матеріальні ресурси, а здібності працівників до праці також «виготовлені» за допомогою матеріальних ресурсів.

А. Сміт, оголошуючи здібності й навички капіталом, робив висновок, що працівник, крім «звичайної заробітної плати» за «звичайну працю», має одержати й відшкодування витрат на навчання і прибутку на них.

Пізніше К. Маркс теж дотримувався думки, що більш кваліфікована робоча сила має вищу вартість [5, с. 79].

Д. Рікардо відставання країн в економічному розвитку пояснював поряд з іншими причинами «нестачею освіти в усіх верствах народу» [6, с. 89].

Д. Рікардо, на відміну від А. Сміта, вважав, що становище робітників із розвитком суспільства буде погіршуватися. Цю думку він пояснював тим, що зі зростанням населення і збільшенням потреби в продуктах сільського господарства зростатиме цінність останніх. Грошова заробітна плата якщо

СОЦІАЛЬНО–ТРУДОВІ ПРОБЛЕМИ

й зростатиме, то значно повільніше від зростання цін на про- довольчі товари, відповідно реальна заробітна плата буде зменшуватись. Він зазначав, що робітники не повинні претендувати на більшу частку в суспільному продукті. Їхня заробітна плата має регулюватися законом попиту і пропозиції.

Крім того, Д. Рікардо виступав також проти втручання держави у функціонування ринку праці та наполягав на необхідності скасування законів на захист бідних.

Еволюція економічної теорії в першій половині XIX ст. сприяла тому, що класичні ідеї адаптувалися різними авторами для вирішення теоретичних та практичних проблем соціального розвитку власних країн.

Класичні доктрини людського розвитку знайшли відображення у працях багатьох вчених, зокрема, Т.Р. Мальтуса [7, с. 115]. Визнаючи, що людські ресурси є одним з найважливіших факторів економічного розвитку, Т.Р. Мальтус вказує на необхідність їх якісного відтворення і у зв'язку з цим різко засуджує державні програми підтримки бідних, оскільки злидні, на його думку, породжують злидні. А будь-яка державна чи приватна благодійницька допомога стає на заваді саморегулюванню, тобто природно-економічному обмеженню зростання населення, та підриває дію стимулів в економічній сфері.

Одному з представників американської класичної політекономії першої половини XIX ст. Ч.Г. Кері належить, поряд з основними його теоріями ренти та «гармонії інтересів», одне з визначень економічного зростання. Він послідовно проводить думку, що існує простий і прекрасний закон природи, який діє на користь суспільству і керує людиною в усіх її діях та намаганнях підтримувати умови життя, закон настільки могутній, що уникнути його неможна, – це закон економічного зростання. Цей закон діє завдяки гармонії економічних інтересів, участі у виробництві всіх верств населення [8, с. 194].

Розвиток капіталістичного виробництва, що значно прискорив темпи нагромадження багатства і разом з тим посилив нерівність у його розподілі, призвів до загострення проблеми взаємозв'язку економічного зростання й людського розвитку. В цих умовах представники різних економічних шкіл визнавали людські потреби основною метою суспільного виробництва. Наприклад, маржиналісти, сформулювавши принципи раціональної поведінки людини у ринковій економіці, висунувши ідею корисності та постулати теорії граничної корисності, впритул підійшли до теорії споживчої поведінки.

Один із провідних представників неокласичної економічної теорії, лідер «кембриджської школи» маржиналізму А. Маршалл, синтезувавши численні ідеї щодо ролі людини в економіці, безпосередньо пов'язав процес накопичення багатства із розвитком людини: «Виробництво багатства – це лише засіб підтримання життя людини, задоволення її потреб і розвитку її сил – фізичних, розумових і моральних. Але сама людина – це основний засіб виробництва цього багатства, і вона ж є кінцевою метою багатства» [9, с. 246].

А. Маршалл (услід за «Теорією політичної економії» С. Джевонса (1871)) запропонував замість поняття «політична економія» поняття «економікс» і дав власне визначення цієї науки: економікс – це наука, що вивчає людство в його повсякденному житті; вона розглядає ту частину індивідуальних або суспільних дій, яка як найтісніше пов'язана з придбанням і споживанням матеріальних атрибутів добробуту.

Таке визначення суттєво відрізняється від тих, що давали його попередники, які обмежували предмет політичної економії лише наукою про багатство. А. Маршалл підходить до трактування її предмета ширше, зазначаючи, що, з одного боку, це наука про багатство, а з іншого – про людину, яка відчуває на собі вплив найрізноманітніших факторів; економіка ж цікавиться переважно мотивами, що впливають на поведінку людини в її економічному житті.

Важливий внесок у формування концепції людського розвитку зробили видатні російські та українські вчені. Наприклад, російський економіст В. Лешков вважав широкий і оригінальний погляд на народне багатство і добробут характерною рисою, здавна притаманною російській соціально-економічній науці.

В. Лешков зазначав, що багатство – це, по-перше, плід праці людини, оскільки лише цілісна праця (використання фізичних і розумових зусиль людини–виробника, а також засобів виробництва в умовах певних господарських відносин, моральних правил, законів віри та ін.) створює народне багатство.

По-друге, багатство має бути засобом для задоволення всіх людських здібностей і потреб – матеріальних і духовних, «тому воно не може складатися лише з речового майна, з ринкових цінностей, а повинно охоплювати всі умови, необхідні для повного людського життя: і здоров'я, і безпеку, і освіту, і правосуддя, і моральність, одне слово, – повний народний добробут» [10, с. 218].

Наголос на соціально-моральних і етичних складових економічної політики мав місце і у працях представників вітчизняної економічної школи.

Видатний український вчений М. Туган–Барановський у роботі «Основи політичної економії» зазначав: «Щоб стати дійсно науковою, економічна політика повинна вступити у тісний зв'язок з етикою. Тільки етика може дати політиці її керівні ідеї; зокрема, центральною ідеєю політики повинна стати етична ідея верховної цінності людської особи... Будь-яка людська особа є верховною метою в собі, тому всі люди рівні як носії святині людської особи. Це і визначає верховний практичний інтерес, з точки зору якого може бути побудована єдина політична економія: інтерес не робітника, капіталіста чи землевласника, а людини взагалі, незалежно від класової належності» [10, с. 218].

На вітчизняну економічну науку другої половини XIX ст. вплинули величезні зрушення в економіці та соціальній структурі суспільства, оскільки ліквідація кріпацтва прискорила розвиток капіталізму як у промисловості, так і в сільському господарстві. У період підготовки та здійснення реформи 1861 року сформувалися ліберально-дворянський та революційно-демократичний напрями, що відображали інтереси протилежних сторін – поміщиків та селян.

В Україні в Києві утворилася таємна політична організація «Кирило–Мефодіївське товариство», яка проголосила необхідність знищення кріпацтва та царизму і об'єднання слов'янських народів на демократичній основі. Основним засобом викорінення кріпацтва члени товариства вважали освіту народу в релігійно-християнському дусі і переконання поміщиків у необхідності проведення реформ.

Зокрема, видатний учений, економіст, статистик Д.П. Журавський у своїх наукових працях, найзначніша з яких – три-

томний «Статистичний опис Київської губернії» (1852), показав тяжке економічне становище селянства, більша частина якого не могла самостійно господарювати. Марнотратство праці він називав болячкою в економічному розвитку суспільства, наголошуючи, що лише заміна праці кріпаків вільнонайманою ліквідує це зло. З цією метою він пропонував навчати селян ремеслам, щоб пристосовувати їхню працю у поміщицькому господарстві доволі найманої.

Ліквідація феодально-кріпосницької системи та зародження капіталістичних відносин сприяли активізації суспільно-політичного життя усіх верств населення. Громадянський рух в Україні створював свого роду національне підґрунтя, на якому розвивалась ліберальна суспільно-економічна думка.

У громадсько-політичному та науковому житті України тих часів визначне місце посідали ідеї М.П. Драгоманова [11, 12], який, приділяючи велику увагу тяжкому становищу робітничого класу за умов капіталізму, основними заходами для його поліпшення вбачав передусім освіту та єднання між бідними людьми й робітниками у прагненні до підвищення заробітної плати, поліпшення умов праці тощо.

Великий український мислитель І. Франко, посилаючись на І. Гете, називав рушієм розвитку суспільства голод і любов. Голод означає матеріальні й духовні потреби людини, а любов – це єднання з іншими людьми.

І. Франку належить визначення предмета політичної економії як науки про суспільні зв'язки між людьми. Він вважав її найважливішою з наук, оскільки вона «досліджує причини злиднів і багатства людей, вчить про працю, її наслідки, її поділ» [13, с. 31, 32].

Бурхливий розвиток продуктивних сил у пореформений період супроводжувався значними соціальними зрушеннями, поглибленням класових суперечностей, поживленням суспільної думки. Зміни, що сталися в економічному та суспільному житті країни після реформи 1861 року, позначилися і на розвиткові політичної економії.

Питання про предмет політичної економії в контексті людського розвитку ставилося майже в усіх наукових дослідженнях.

Так, М. Вольський, зокрема, писав: «Указавши на загальні засади для заснування правильної, розумної і могутньої системи суспільного життя, наука ця із незаперечним успіхом намагалася підготувати й створити все, що могло підтримати народи й суспільства на шляху загального добробуту, фізичного, морального й розумового прогресу» [14, 5].

Однак, навіть розглядаючи багатство як лише умову розвитку людини, провідні економічні вчені XVIII–XIX століть основну увагу приділяли тому, як досягти цієї умови, як слід розподіляти вироблений продукт заради максимізації нагромадження капіталу та сприяння розвитку виробництва, обмежуючи розгляд економічного розвитку відносно вузькими рамками, вилучаючи з аналізу нематеріальні послуги як господарські цінності.

Для розвитку світової та вітчизняної економічної думки XIX – початку XX ст. характерний широкий підхід до постановки і вирішення проблеми економічного зростання та примноження національного багатства, що не зводився до розгляду природи та дій людини як homo oeconomicus (людини економічної), мета якої – задоволення егоїстичного інтересу мак-

симізації власного доходу. Турбота про примноження національного багатства поєднувалася з розумінням того, що досягнення успіху можливе лише на основі духовності, освіти і морального оздоровлення суспільства, активізації його трудової мотивації та ін. Це стало основою для значно ширшого підходу до осмислення природи багатства, його складових, системи людських цінностей і мотивацій.

Однак у практиці економічного життя все ще цілком домінували пріоритети розширення виробництва та накопичення багатства.

У країнах, що розвивалися капіталістичним шляхом, гонитва за розширенням виробництва тривалий час не давала змоги звернути увагу на негативні наслідки промислового буму. Лише світова економічна криза 1929–1933 років знов привернула увагу економістів до проблем задоволення потреб людини і перешкод на цьому шляху, пов'язаних, зокрема, з величезним безробіттям та обмеженістю платоспроможного попиту населення.

Видатний економіст XX століття Дж.М. Кейнс, розробляючи принципи регулювання капіталістичної економіки для забезпечення безперервного розвитку суспільного виробництва, у 1936 році сформулював завдання підтримання «ефективного» попиту і «повної» зайнятості, ґрунтуючись на непересічній цінності «індивідуалізму, якщо він може бути очищений від спотворень і зловживань», як «найкращій гарантії особистої свободи у тому розумінні, що порівняно з усіма іншими умовами він надзвичайно розширює можливості особистого вибору, втрата яких є найбільшою з усіх втрат в гомогенній чи тоталітарній державі» [15, с. 430].

Дж.М. Кейнс наполягав на розширенні державного втручання в економіку і відстоював необхідність «соціалізації інвестицій», стверджуючи, що повніша реалізація індивідуальних здібностей і ініціатив людей сприятиме приросту світового багатства. Тобто він визнавав найважливішими умовами економічного зростання розвиток та реалізацію здібностей людини і розширення можливостей її особистого вибору.

Аналогічних висновків незалежно від Дж.М. Кейнса і приблизно в той самий час дійшла група молодих шведських економістів (так звана стокгольмська школа). Суть їх теоретичної концепції полягає в тому, що ефективним способом розв'язання основних проблем економіки вони вважають державне втручання у господарське життя і проведення активної економічної політики з метою зменшення безробіття та інфляції.

Питанням економічного зростання певну увагу приділяли і представники неоліберального напрямку економічної теорії, що базується на неокласичній методології і захищає принципи саморегулювання економіки, вільної конкуренції та економічної свободи. Ринок розглядається ними як ефективна система, що якнайбільше сприяє економічному зростанню і забезпечує пріоритетне становище суб'єктів економічної діяльності.

Одним з основоположників і головних теоретиків неолібералізму вважають Фрідріха фон Хайека. У своїх працях Ф. Хайек захищав право максимальної свободи людини як визначальну складову спонтанного економічного порядку [16].

Поведінка окремої людини, підприємця, фірми визначається їхніми економічними інтересами стосовно конкретних економічних подій, що дають підстави сподіватися зиску. Перетинання цих інтересів, їх розмаїття народжує раціональний

СОЦІАЛЬНО-ТРУДОВІ ПРОБЛЕМИ

соціальний порядок, в основі якого завжди лежить принцип індивідуальної свободи.

Функція держави, за Ф. Хайеком, полягає в охороні природного соціального порядку – свободи конкуренції, свободи монополії, свободи вибору, свободи розвитку. Ця функція має здійснюватися через законотворчість, формування суспільних моральних норм, ідеологічне виховання, охорону установлених традицій. На його думку, держава не повинна займатися питаннями соціального страхування, освітою, охороною здоров'я, визначати розмір квартплати чи рівень цін, не повинна надавати соціальних гарантій (максимум, що можна допустити, – це пенсії по старості та допомогу по безробіттю).

Людина сама мусить дбати про свій економічний та соціальний добробут. Фрідріх фон Хайек зазначає, що чим більше регулюється суспільство, тим більша кількість людей у ньому користується привілеями гарантованого доходу, що призводить до зміни суспільних цінностей: суспільний статус людини починає визначатися не її працьовитістю і здібностями, а належністю до певної групи забезпечуваних.

У цьому випадку стимули активної економічної діяльності будуть підірвані.

Сучасна економіка розвитку, тобто галузь економічної науки, що займається проблемами покращення життя людей у країнах з низьким рівнем доходів, відома з 40-х років ХХ ст. На той час у центрі уваги були країни Південної та Південно-Східної Європи, пізніше акцент було перенесено на економічне становище у колоніях європейських держав, перед здобуттям ними незалежності та одразу після цього.

Панувала думка, що збільшення сукупного обсягу виробництва, наприклад зростання ВВП на душу населення, зменшує масштаби злиденності та підвищує загальний добробут населення. В основі такого твердження лежали утилітаризм та уявлення про те, що виробництво породжує доходи, а більш високі доходи, своєю чергою, підвищують матеріальний добробут.

Більшість економістів вважали зв'язок між зростанням виробництва і скороченням масштабів злиденності настільки сильним, що здавалося достатнім зосередити увагу на зростанні як такому, щоб досягти цілей розвитку.

Дебати про альтернативні стратегії розвитку часто зводилися до обговорення того, як краще прискорити зростання виробництва товарів та послуг.

Таким чином, протягом тривалого періоду часу, навіть в умовах індустріальної трансформації суспільства, економічна думка в цілому опікувалася переважно процесами, що відбувалися в галузях матеріального виробництва і нагромадження. Приріст капіталу і матеріально-речових благ розглядалися як універсальні та визначальні чинники прогресу.

У середині ХХ ст. один з найвидатніших засновників економіки розвитку Артур Льюїс визначив мету розвитку як «розширення вибору людини», схилившись, однак, до ототожнення цього вибору зі збільшенням доходу і вважаючи, що економічне зростання неминуче призведе до ліквідації бідності.

А. Льюїс стверджував, що від економічного зростання вирає кожний і що результатом економічного зростання буде потужне підвищення матеріального та культурного рівня населення; більш високий культурний рівень дасть людям можливість вести повноцінне життя, застосовувати свої таланти та розвивати здібності [17, 9]. Він вважав, що в суспільстві

жінки виграють від зростання навіть більшою мірою, ніж чоловіки, оскільки жінка отримує нарешті можливість стати повноцінною людиною, знаходячи застосування своїм розумовим здібностям і талантам тією ж мірою, що й чоловіки.

Однак надія на всесильність економічного зростання нерідко призводила до недооцінки фактів посилення суспільного розшарування, послаблення уваги до питань соціальної справедливості.

Вона ґрунтувалася на сподіванні, що блага повинні поступово «розтектися вниз» на бідні верстви населення. Теоретичним обґрунтуванням такої надії стала «крива Кузнеця». Статистичний зв'язок, на основі якого збудована ця крива, відображає посилення нерівності на ранніх етапах економічного зростання мірою відпливу економічно активного населення з аграрного сектору в промисловість. Потім, після досягнення максимуму, нерівність зменшується у зв'язку з тим, що економічно активне населення концентрується переважно в промисловості [18, с. 46].

Практичне втілення у країнах, що розвиваються, концепцій «великого поштовху», «збалансованого зростання», «граничного мінімуму зусиль», які ґрунтувалися на означених принципах, передбачало максимізацію темпів економічного зростання на основі масованих інвестицій у розвиток міст, промисловості, високотехнологічних і капіталомістких проектів.

Ставка робилася на те, що нерівність у розподілі доходів сприятиме заощадженням, нагромадженню капіталу, інвестиціям і створенню нових робочих місць, що, своєю чергою, призведе до зростання загального добробуту і послаблення нерівності. Водночас передбачалася гуманітарна допомога та втручання держави з метою послаблення тягаря бідності (створення тимчасових структур соціального захисту, впровадження прогресивної шкали оподаткування, субсидування спеціальних соціальних програм тощо) та інвестування в ті галузі, де приватні вкладення визнавалися недостатніми.

Хоча багато країн, що розвиваються, на основі таких методів управління економікою досягли у 1960–1970-х роках високих темпів економічного зростання, їм, як правило, не вдалося істотно підвищити якість життя більшості населення, вирішити соціально-демографічні проблеми, досягти ефективної зайнятості, припинити зростання чисельності бідних та посилення соціального розшарування в суспільстві.

Лише деякі країни, уряди яких здійснювали широкомасштабні соціальні програми, передусім в галузі освіти і охорони здоров'я, і не допустили монополізації благ економічного зростання місцевими елітами та транснаціональними компаніями, змогли досягти радикального скорочення масштабів бідності та підвищення рівня життя всього населення.

Закономірною реакцією на таку ситуацію у світі став пошук принципово нових орієнтирів суспільно-економічного прогресу, що, зокрема, в економічній науці знайшло втілення у концепції людського капіталу, яка мала принципове, базове значення для швидкого й логічного поширення у світі ідей людського розвитку.

Передвісником цієї теорії стали наукові праці видатного радянського вченого-економіста академіка С.Г. Струмиліна [19], який теоретично обґрунтував значення для народного господарства розвитку освіти і одним з перших спробував дати кількісну оцінку впливу освіти на ефективність праці і виробництва.

Бурхливого розвитку теорія людського капіталу набула у другій половині XX ст. завдяки роботам американських вчених Гарі С. Беккера, Якоба Мінсера, Теодора Шульца та інших [20–23]. Офіційною датою народження цієї теорії традиційно вважається жовтень 1962 року, коли була опублікована серія статей, присвячених виключно проблемі людського капіталу. Однак за цей недовгий час нова теорія здобула багато прихильників і загальне наукове визнання.

Підтвердженням цього стало присудження в 1992 році Нобелівської премії в галузі економіки професору Чикагського університету (США) Гарі С. Беккеру за значний внесок у розробку і популяризацію ідей теорії людського капіталу.

Теорія людського капіталу досліджує залежність доходів працівника, підприємства, суспільства від знань, навичок та природних здібностей людей. Знання та компетентність у концепції людського капіталу були визнані принципово важливим джерелом економічного зростання, і, відповідно, було визначено економічну роль освіти, науки, охорони здоров'я, що до того трактувалися винятково як галузі, які споживають, але не виробляють.

Накопичення людського капіталу здійснюється шляхом інвестицій, передусім у набуття знань і кваліфікації шляхом шкільної та професійної освіти, в охорону здоров'я, міграції, поширення інформації щодо функціонування економіки, ринку праці тощо, що забезпечують розвиток інтелектуальних і фізичних здібностей людини і можливості їх реалізації, підвищення ефективності праці.

Використання концептуальних положень теорії людського капіталу сприяло загальній тенденції до переосмислення ролі освіти, культури та інших галузей соціальної сфери, зокрема з погляду їх ресурсного забезпечення. Доведення рентабельності витрат на освіту, наприклад, сформувало новий погляд на освіту: політики почали трактувати її як вагомий чинник економічного зростання, а менеджери та підприємці – як фактор підвищення продуктивності праці.

Було визнано, що наявність вищої освіти у широких верств населення, передусім молоді, як ознаки високої кваліфікації робочої сили є необхідною передумовою розвитку, тобто всі країни мають формувати політику стимулювання набуття високої професійно-освітньої підготовки, навіть якщо це потребує вагомих бюджетних витрат.

Набула поширення концепція так званої неперервної освіти, що трактує підвищення професійно-освітнього рівня як економічно доцільну діяльність людини протягом всього життя. Зросло і ресурсне забезпечення освіти, переважно за рахунок залучення різноманітних джерел її фінансування, розширення не лише державних, а й приватних інвестицій у людський капітал (як з боку роботодавців, так і з боку родин та особисто працівників).

Теорія людського капіталу стала саме тією ланкою, що ефективно поєднала домінуючий у XX ст. прагматизм, «доходоцентризм» з традиційно привабливими для цивілізованих країн гуманітарними ідеями демократії, «людиноцентризму».

Концептуальні положення цієї теорії стали тим підґрунтям, яке створило надійну економічну основу для швидкого та логічного поширення у світі ідей людського розвитку. Однак поняття «людський капітал» не охоплює всіх питань, що належать до соціально-економічної сфери, проте не належать до сфери виробництва.

Теорія людського капіталу орієнтується на підтримку і розвиток передусім тих здібностей людей, які використовуються у процесі праці, позитивно впливають на її продуктивність і, відповідно, сприяють зростанню доходу працівника, прибутку підприємця і валового національного продукту. Тобто, розглядаючи людину як найважливіший фактор виробництва і об'єкт найефективніших інвестицій, ця концепція концентрує увагу лише на реально або потенційно економічно активному населенні, тому виявляється недостатньою для забезпечення прогресивного руху соціальної системи в цілому.

Крім того, це поняття не виходить за межі підходу до людини як до об'єкта капіталовкладень. Людина визнається важливою, перспективною, ефективною, але все ж таки інструментальною цінністю. Виробництво ж в концепції людського капіталу, як і в попередніх теоріях, піднесено до самоцілі, хоча й історично, і логічно воно – інструмент забезпечення розвитку людини.

Наступним кроком на шляху створення концепції людського розвитку стала теорія розвитку людських ресурсів, сконцентрована на проблемах демографії, зайнятості, охорони здоров'я, освіти та професійної підготовки, споживання, харчування, умов життя, урбанізації, стану навколишнього середовища. Проте особливістю поняття «людські ресурси» є підхід до людини як до пасивного об'єкта зовнішнього управління, оскільки погляд на людей як на «ресурси» позбавляє їх власної мети, потреб та інтересів.

Спробою зміни ставлення до людини в економічній і політичній сферах стало введення в епоху горбачовської «перебудови» поняття «людський фактор», яке включає весь спектр рис особи: індивідуальних і колективних, біологічних і суспільних, щоправда, лише в аспекті економічної ефективності відтворювальних процесів людини і суспільства. Цінність цього поняття полягала насамперед у тому, що воно підкреслювало активну роль людини, оскільки фактор – це рушійна сила, діюча причина певних змін.

Для характеристики людського фактора виробництва, крім показників територіальної, демографічної, освітньої, професійної і кваліфікаційної структур, важливу роль мають показники ставлення до праці, ініціативності, заповзятливості, інтереси, потреби, цінності тощо. Введення поняття «людський фактор» стало ще одним кроком уперед в економічних поглядах на людину, однак і воно має певну обмеженість: людина розглядається не як основна цінність суспільства, а як фактор виробництва, що є пріоритетним.

Основна увага економічних концепцій розвитку стала дедалі зміщуватися у бік вивчення й регулювання розподілу доходів. Однією з визначальних віх на цьому шляху стала розроблена у середині 70-х років XX ст. концепція «базових потреб», орієнтована на забезпечення добробуту людей, передусім бідних.

Ця концепція стала основою програмної доповіді Міжнародної організації праці «Зайнятість, зростання і базові потреби» (1976) і ґрунтувалася на трьох основних елементах:

1) розширення, особливо у країнах з надлишком трудових ресурсів, трудомістких виробництв, які навіть за порівняно низької продуктивності праці можуть забезпечити зростання ВВП, підвищення заробітної плати і доходів населення;

2) масштабна державна підтримка масової освіти, охорони здоров'я, соціальної допомоги бідним, здійснення програм підтримання громадської санітарії і гігієни, планування сім'ї;

СОЦІАЛЬНО-ТРУДОВІ ПРОБЛЕМИ

З) залучення найширших верств населення до активної участі у розробці, плануванні і здійсненні соціальних програм [24].

До «базових потреб» було віднесено товари та послуги, що виробляються державним сектором (охорона здоров'я, освіта, у деяких країнах – житло), а також продукти, що зазвичай купуються за рахунок приватних доходів (їжа та одяг). За такого уявлення про «основні потреби» поняття злиденності розширювалося та охоплювало товари, що виробляються державним сектором, а також доходи домогосподарства.

Однак поряд з іншими дана концепція мала на меті лише забезпечити отримання помітної частини вигод від зростання виробництва групами населення з низькими доходами. Практична реалізація концепції «базових потреб» у країнах, що розвиваються, була зведена майже цілком лише до другого елементу концепції.

У зв'язку з цим вона мала схематичний характер, була недостатньо «адресною» і не враховувала місцеву специфіку та ігнорувала зворотний зв'язок.

Реалізація концепції цілком залежала від обсягу наявних ресурсів, що їх отримували переважно з джерел міжнародної допомоги, і від орієнтирів, які визначалися урядами країн, причому не завжди обґрунтовано. Тому навіть успішні програми покращували добробут населення лише у межах «основних потреб» і не впливали на інші аспекти життєдіяльності людей.

Розширення економічної активності не було передбачене політикою «базових потреб», що обмежувало ресурсну базу державних програм.

Уповільнення темпів економічного зростання і структурна криза, що загострилася наприкінці 1970-х – початку 1980-х років, унеможливили подальшу реалізацію концепції «базових потреб» і висунули на перший план нові пріоритети: скорочення державного боргу, подолання економічного спаду, обмеження державних витрат.

Структурна перебудова та лібералізація економіки в поєднанні з новою техніко-економічною парадигмою (широке розповсюдження персональних комп'ютерів, мікроелектроніки, телекомунікацій, робототехніки, біотехнологій та інших досягнень науково-технічного прогресу) передбачала пошук нових шляхів підвищення продуктивності праці та збільшення доходів населення, що посилило увагу вчених і політиків до теорії людського капіталу, яка на той час була вже переконливо доведена багатьма науковими соціально-економічними дослідженнями.

Вирішальний вплив на формування сучасних уявлень про людський розвиток як процес, у центрі якого має бути найповніша реалізація прав та потреб людей, розвиток та реалізація їхніх здібностей і талантів, мали новаторські наукові розробки Амартьї Сена, передусім запропонована ним концепція розширення можливостей вибору людини [25–26, с. 41–58].

Основна ідея цієї концепції полягає в тому, що добробут слід оцінювати за можливостями людей вести такий спосіб життя, який вони вважають належним, а не за рівнем доходу на душу населення чи іншими макроекономічними показниками.

Згідно з цією концепцією дохід має розглядатися не як кінцева мета, а як засіб розширення можливостей вибору людини в таких принципово важливих галузях життєдіяльності, як здобуття освіти, професійний розвиток, зміцнення здоров'я, економічна та громадська діяльність тощо.

А. Сен визначає розвиток як процес розширення можливостей людей, що передбачає більшу свободу вибору і більше варіантів для вибору тієї мети і того способу життя, яким людина надає перевагу.

Тобто, за А. Сеном, мета розвитку – не розширення виробництва, а надання можливостей людям розширювати свій вибір: здійснювати більше важливих для них справ, жити довго, запобігати хвороб, мати доступ до знань і благ цивілізації тощо. Можливості і вибір тісно пов'язані і між собою, і зі свободою – як щодо захисту від негативних умов життя (голоду, війн, забруднення навколишнього природного середовища тощо), так і щодо доступу до позитивних умов життєдіяльності (вільного вибору свого життєвого шляху, місця проживання, освіти, професії, місця роботи тощо).

У роботі «Розвиток як свобода» А. Сен робить однозначний висновок, що у кінцевому підсумку розвиток – це питання свободи [26].

Результатом усіх цих наукових розробок стало створення наприкінці 1980-х років концепції людського розвитку, яка має принаймні дві принципові відмінності від концепцій економічного зростання.

По-перше, розрізняються визначення мети розвитку. Якщо економічні теорії формують мету як збільшення обсягів ВВП та національного багатства, то теорія людського розвитку визначає метою розвитку саму людину, розширення її можливостей і свободи. Розширення пропозиції товарів і послуг може сприяти розширенню можливостей людини щодо задоволення її потреб, а отже і свободи, але не є самоціллю.

По-друге, розрізняються уявлення про основні інструменти розвитку. На відміну від економічних теорій концепція людського розвитку не визнає ними інвестиції в машинобудування та обладнання. Аргументом на користь концепції людського розвитку є досвід країн, що здійснювали масштабні інвестиції в освіту та професійну підготовку і досягли стійких високих темпів зростання економіки, хоча згідно з економічними теоріями мали б зіткнутися зі зниженням загальної ефективності мірою нагромадження капіталу.

Висновки

Накопичення капіталу і запровадження нових технологій протягом XX ст. трактувались як універсальні та визначальні чинники цивілізаційного прогресу. І саме факторний аналіз джерел зростання матеріального багатства вивів науковців на принципово інше бачення ролі та значення людини в економіці, тобто на формування врешті-решт концепції людського розвитку.

Завершеного вигляду ця концепція набула наприкінці XX сторіччя, точніше – у 1990 році, коли ПРООН була видана перша глобальна доповідь про людський розвиток. Отже, знадобилося дуже багато часу для того, щоб суспільство визнало просту, як нині здається, істину – метою розвитку є сама людина, розширення її можливостей і свободи. Вочевидь, це свідчить не стільки про помилковість чи незрілість наукових поглядів, скільки про неготовність влади та широких верств населення сприйняти ці ідеї як такі, що можуть бути реалізовані на практиці і дати соціально-економічний ефект.

Науковий пошук у рамках багатогранних проблем людського розвитку та його складових, збагачення змісту і розвиток даної концепції продовжується й нині.

Серед вітчизняних авторів, роботи яких доповнюють і розвивають концептуальні ідеї людського потенціалу, людського капіталу й людського розвитку, слід назвати Б. Білоброва, В. Близнюк, О. Бородину, Т. Голікову, О. Грішнову, А. Єськова, Т. Заяц, Е. Лібанову, О. Новікова, П. Леоненко, Л. Семів, М. Семікіну.

Розробкою методологічних і науково-практичних проблем людського розвитку й нарощування людського потенціалу активно займаються російські вчені В. Гойло, Т. Заславська, А. Клепач, В. Лешков, І. Майбуров, О. Шкаратан та інші.

Сучасні проблеми людського розвитку в Україні досліджуються у контексті забезпечення нової якості економічного зростання [27, 28], гуманізації й підвищення ефективності управління людськими ресурсами [29], пошуку шляхів та можливостей підвищення конкурентоспроможності робочої сили, інноваційного потенціалу населення [30–32], забезпечення сталого соціального розвитку та його гармонізації з економічним зростанням [33, 34].

Вельми цікавими і корисними для подальшого просування у вітчизняних дослідженнях людського розвитку є праці західних економістів, присвячені проблематиці інформаційного суспільства та суспільства, заснованого на знаннях (К-суспільства).

Серед них слід насамперед виділити роботи Т. Сакайя, Т. Стоуньєра, Е. Таффлера, Р. Уотермена, Ч. Хенді, які розширюють існуючі уявлення про кінцеві цілі соціально-економічного розвитку, роль і місце людини у ньому, про інноваційні можливості й перспективи економічного поступу в його людському вимірі.

У найбільш узагальненому вигляді соціально-економічна сутність людського розвитку визначається нині як процес зростання людських можливостей в інтересах людини і власними силами людини, що забезпечується політичною свободою, правами людини, суспільною повагою до особистості, здоровим довкіллям. В Україні основною метою людського розвитку є стале зростання якості життя населення кожного регіону та держави в цілому.

Підсумовуючи еволюцію економічної науки щодо уявлень про людину, слід відзначити такі головні моменти формування концепції людського розвитку:

- поступовий перехід до визнання не лише активної, а й вирішальної ролі людини в економіці;
- визнання необхідності розгляду людини в єдності всіх її виявів – як істоти соціальної, економічної і психофізіологічної;
- усвідомлення важливості капіталовкладень в «економіку людини» (соціальних інвестицій).

Наростаюче усвідомлення економічних процесів як складової частини системних соціально-культурних взаємозв'язків не заперечує серцевинної ролі економічного зростання у суспільному прогресі.

Однак природа цього зростання бачиться по-новому: вирішальна роль у ньому належить нематеріальним чинникам, передусім позитивним людським якостям та характеристикам, формування яких і є змістом людського розвитку та розглядається тепер не як засіб економічного зростання, а насамперед як його мета.

Матеріальний добробут, на зростання якого були орієнтовані попередні концепції розвитку і який часто ще продовжують вважати найбільшою цінністю, справді має дуже важливе значення у житті людей.

Характерно, що зростанню ВВП (як й інших суто економічних параметрів розвитку) і в громадській думці, і в національній політиці надається тим більше значення, чим біднішим є власне суспільство і його громадяни. У міру зростання рівня життя і задоволення так званих першочергових потреб (їжа, одяг, житло) на передній план виходять цінності іншого порядку: прагнення до політичної та економічної свободи, творчості, дозволя, поваги, залучення до культури та науки, творча і суспільна активність, збереження природи і життя у злагоді з нею тощо.

Таким чином, потреби людського розвитку поступово виходять за межі суто матеріальних цінностей. Високі темпи економічного зростання не є обов'язковою передумовою і не гарантують наявності демократії, рівності, збереження та розвитку культурної спадщини, правопорядку та соціальної злагоді.

Тобто економічне зростання, розширення торгівлі та інвестицій, технологічний прогрес – всі ці фактори мають велике значення; проте всі вони є засобами, а не кінцевою метою людського розвитку.

Пріоритети людського розвитку протидіють нестримній гонитві за зростанням виробництва ВВП і споживання, сприяють подоланню бідності, а отже зниженню нерівності, становленню й розвитку демократії, збереженню соціальної та політичної стабільності в суспільстві, збереженню та відновленню навколишнього середовища.

Сучасна парадигма цивілізаційного прогресу передбачає перехід в Україні від домінанти економічного зростання, збільшення обсягів виробництва до усвідомлення цих процесів тільки як умови досягнення головної мети – розвитку людини в інтересах людини та власними силами людини.

Прийняття цього постулату українським суспільством як і міжнародною спільнотою в цілому означає для кожного регіону і кожної держави необхідність зміни пріоритетів державної соціально-економічної стратегії і політики, створення відповідного наукового та інформаційно-методичного забезпечення державного управління.

У глобальному сенсі, виходячи із соціально-економічної сутності людського розвитку, необхідна інтеграція всіх країн світу в єдине співтовариство і єднання всіх людей у межах кожної держави, ґрунтоване на принципах пріоритетності загальнолюдських цінностей.

Список використаних джерел

1. Аристотель. Политика / Сочинения в 4 т. – М., 1984. – Т. 4.
2. Кант И. Критика практического разума / Пер. с немецкого. – Сочинения. – Т. 4., часть 1. – М., 1965.
3. Петти В. Экономические и статистические работы / Пер. с французского. – М.: Соцэкиздат, 1940.
4. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов. – М.: Соцэкиздат, 1962.
5. Історія економічних учень: Підр. / Л.Я. Корнійчук, Н.О. Татаренко, А.М. Поручник та ін.; За ред. Л.Я. Корнійчук, Н.О. Татаренко. – К.: КНЕУ, 1999. – 564 с.
6. Рикардо Д. Сочинения. – Т. 1. – М., 1995. – 890 с.
7. Мальтус Т. Опыт о законе народонаселения. – М.: «Эконом» – «Ключ». – 1993. – 486 с.
8. Carey H.C. The principles of Social Science. – Philadelphia, 1985.
9. Маршалл А. Принципы политической экономии / Пер. с англ. – М.: Прогресс, 1983. – Т. 1. – 708 с.

10. Економічна енциклопедія: У 3 т. / Редкол.: С.В. Мочерний (відп. ред.) та ін. – К.: Вид. центр «Академія», 2001. – Т. 2. – 848 с.
11. Драгоманов М. Передне слово до «Громади» // Громада. Українська збірка. – № 1. – Женева, 1878.
12. Драгоманов М. Листи до Івана Франка та інших (1887–1894) / Видав І. Франко. – Львів, 1908. – 432 с.
13. Франко І. Твори: У 20 т. – Т. XIX. – 332 с.
14. Вольский М. Задача политической экономии и отношение ее к прочим наукам. – Одесса, 1872. – 205 с.
15. Кейнс Дж.М. Общая теория занятости, процента и денег // Антология экономической классики. Пер. с англ. – Т. 2. – М.: «Эконом», 1993. – 486 с.
16. Hayek F.A. Die Verfassung der Freiheit. J.C.B. Mohr, Tübingen 1971.
17. Lewis A. W. The Theory of Economic Growth. London: Allen and Unwin, 1955.
18. Доклад о развитии человека за 1996 год. Нью-Йорк: Оксфорд юниверсити пресс, 1996. – 226 с.
19. Струмилин С.Г. Избр. произв. – Т. 3. – Проблемы экономики труда. – М.: Изд-во «Наука», 1964. – 734 с.
20. Becker G.S. Human Capital. N.Y.: Columbia University Press, 1964.
21. Mincer J. Progress in Human Capital Analysis of the Distribution of Earnings, 1974.
22. Mincer J. Human Capital Responses to Technological Change in the Labor Market, 1989.
23. Shultz T. Investment in Human Capital. N. Y. L., 1971.
24. International Labor Organization. «Employment, Growth and Basic Needs: A One-Word Problem». – Geneva: ILO, 1976.
25. Sen A. Development and Capability Expansion // Journal of Development Planning – No 19. – 1989.
26. Sen A. Development as Freedom. – Oxford: Oxford University Press, 1999.
27. Бородина О. Людський капітал як основне джерело економічного зростання // Економіка України. – 2003. – № 7. – С. 48–53.
28. Грішнова О.А. Макроекономічна ефективність людського капіталу в Україні // Зайнятість та ринок праці: Міжвід. зб. наук. пр. – К.: Рада по вивченню продуктивних сил України НАН України, 2004. – Вип. 19. – С. 15–23.
29. Єськов А.Л. Гуманізація труда и производства в постиндустриальном обществе. – К.: Науковий світ, 2003. – 55 с.
30. Антонюк В.П. Людський капітал як чинник інноваційної активності // Формування ринкової економіки: Управління людськими ресурсами: проблеми теорії і практики. – К.: КНЕУ, 2005. – Т. 1.: Сучасні технології управління людськими ресурсами. – С. 273–280.
31. Присняков В., Приснякова Л. Человеческий капитал как интеллектуальная сила. – Днепропетровск, 2004. – 225 с.
32. Семів Л.К. Інноваційний потенціал регіонального ринку праці у контексті європейської інтеграції; Людський вимір глобалізації // Регіональна політика та механізми її реалізації. – К.: Наукова думка, 2003. – С. 223–228; 251–262.
33. Білобров Б. Сталий людський розвиток: напрями реалізації в Україні. – К. Наукова думка, 2002. – 36 с.
34. Соціальний розвиток України: сучасні трансформації та перспективи. – Черкаси: Брама-Україна, 2006. – 620 с.

УДК 336.761.4

С.Ю. ПАХОМОВ,
д.е.н., Український державний університет фінансів та міжнародної торгівлі
Д.М. ЛАПОВСЬКИЙ,
Український державний університет фінансів та міжнародної торгівлі

Світовий досвід державного регулювання фондового ринку

У статті розкрито особливості практик і підходи до регулювання фондового ринку провідними за рівнем економічного розвитку країнами світу. Проаналізований досвід узагальнено в основні моделі регулятивного впливу держави на фондовий ринок. На підставі теоретичних узагальнень побудовано загальну структуру системи регулювання ринку цінних паперів.

Ключові слова: фондовий ринок, кредитний ринок, фондові біржі, ринок цінних паперів, інвестиційні інститути.

С.Ю. ПАХОМОВ,
д.э.н., Украинский государственный университет финансов и международной торговли
Д.М. ЛАПОВСКИЙ,
Украинский государственный университет финансов и международной торговли

Мировой опыт государственного регулирования фондового рынка

В статье раскрыты особенности практик и подходов к регулированию фондового рынка ведущих по уровню экономического развития стран мира. Проанализированный опыт обобщен в основные модели регулятивного воздействия государства на фондовый рынок. На основании теоретических обобщений построено общую структуру системы регулирования рынка ценных бумаг.

Ключевые слова: фондовый рынок, кредитный рынок, фондовые биржи, рынок ценных бумаг, инвестиционные институты.

SERHII PAKHOMOV
PhD, Ukrainian State University of Finance and International Trade
DMYTRO LAPOVSKII
Ukrainian State University of Finance and International Trade

The world experience of stock market regulation

The article deals with particularities and stock market regulation approaches of leading countries. The analyzed experience is summarized in the basic model of the regulatory influence of the state on the stock market. On the basis of theoretical generalizations the overall structure of the securities regulation system is built.

Keywords: stock market, credit market, stock exchange, securities market, investment institutions.